

Костів О. Т.

ВИКЛИК ІДЕНТИЧНОСТІ: СВЯТКУВАННЯ 1500-РІЧЧЯ КИЄВА В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ТА УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА НА ЗАХОДІ (на прикладі північної америки)*

У статті на підставі матеріалів діаспорянської періодики досліджено реакцію української діаспори в США та Канаді на святкування 1500-річного ювілею Києва, який офіційно відзначали в радянській Україні в 1982 р. Репрезентовано основні позиції різних політико-ідеологічних кіл української діаспори щодо ювілею Києва та продемонстровано множинність рецепцій радянського святкування. Відзначення в СРСР 1500-річчя Києва стало черговим приводом для різних діаспорянських середовищ висловити свою позицію щодо українського радянського проєкту, а також виявило глибокі ідеологічні розколи серед українців за кордоном. Націоналістичні, ліберально-демократичні та радянськості кола діаспорян пропонували кардинально відмінні рецепції урочистостей в радянській Україні, які ґрунтувались на докорінно різних візіях минулого та сучасності України. Ювілей Києва оприявнив конфлікт пам'ятей та історичних метанаративів, а також загострив проблему ворогування і співпраці з українським радянським проєктом, українськими радянськими політичними, громадськими, культурними та науковими діячами. Глибинною причиною бурхливих та емоційних реакцій на радянське святкування, а також спроб організації альтернативних святкувань у дусі примордіалізму визначено відчуття загроженості ідентичності та страху апропріації радянським проєктом «українськості», монополію на яку, на думку абсолютної більшості діаспорян, передусім панівних націоналістичних кіл, мала саме українська спільнота на Заході та її політичні та культурні інститути.

Ключові слова: 1500-річчя Києва, українська діаспора, УРСР, СРСР, ювілей, пам'ять.

1500-річний ювілей Києва, який урочисто відзначали наприкінці травня 1982 р., виявився доволі помітною культурною подією в історії пізньорадянської України. Масштабне, пишне та неординарне на фоні офіційних церемоніалів брежнєвської епохи святкування 1500-річчя і започатковане ним святкування Дня Києва стали інтегральною частиною київського міського міфу. Попри це окремих праць, присвячених цьому ювілею, обмаль¹. В історіографії є доволі різні позиції щодо цього святкування. На сьогодні загальною є незгода із відповідним датуванням появи міста, проте погляди на причини та

ініціативу святкування 1500-річчя Києва різняться. Багато авторів вказують на штучність датування, визначену не вченими, а партійною верхівкою в Москві, і нею нав'язану, отже саме святкування слід вважати не більш ніж черговою фальшивою радянською ідеологічною акцією². Ця версія також є популярною в публіцистиці, таким чином окреслюючи громадську думку щодо ювілею, відзначеного в 1982 р.³ Проте

* Стаття основана на результатах дослідницького проєкту, здійсненого в рамках ініціативи Invisible University for Ukraine Центральноєвропейського університету за підтримки Єнського університету та DAAD.

¹ Ярослав Ісаєвич, «Ювілей міст: Львів, Київ і знову Львів», *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки* 16 (2007): 75–87; Сергій Толочко, «Святкування 1500-річчя Києва 1982 року: ідеологічний аспект», *Київські історичні студії* 1, вип. 8 (2019): 73–78; Орест Костів, «“Києву — 1500 років”: офіційні образ та пам'ять пізньорадянського Києва у світлі відзначення ювілею міста» (бакалаврська робота, Український католицький університет, 2024).

² Праці, які загалом пристають на таку позицію: Юрій Шаповал та Олександр Якубець, *Служитель залежності: Володимир Щербинський за обставин часу* (Київ: Критика, 2017), 158; Ярослава Верменич, *Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення* (Київ: Інститут історії України, 2011), 264; Ярослав Дашкевич, *Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури* (Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського / Літературна агенція «Піраміда», 2007), 32; Олена Русина, *Студії з історії Києва та Київської землі* (Київ: Інститут історії України НАН України, 2005), 4.

³ Приклади таких публікацій: Дмитро Вортман та Олександр Немировський, «Києву — півтора тисячоліття: чому це радянська вигадка?», *Was.media*, дата звернення 14 березня 2025. <https://was.media/2020-01-02-kyjevu-ne-1500/>; Олексій Зотиков, «Дні Києва — розсіпане намисто минулого», *Україна молода*, дата звернення 14 березня 2025. <https://umoloda.kyiv.ua/number/679/316/24686>.

більш аргументованою видається альтернативна версія, яка загалом зводиться до того, що ініціативу святкування висунув український радянський історик і краєзнавець, керівник Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, заступник голови Ради Міністрів Української РСР Петро Тронько, а в генезі відзначення 1500-річного ювілею Києва лежало оперте на висновки радянських археологів (хоч і заідеологізовані в дусі радянської гуманітаристики, проте такі, що були основані на археологічних даних; передусім йдеться про праці Петра Толочка і Бориса Рибаківа) політичне рішення керівників радянської України — першого секретаря ЦП КПУ Володимира Щербинського та голови Ради Міністрів УРСР Олександра Ляшка, які, своєю чергою, зуміли переконати в цьому датуванні та потребі святкування союзний центр⁴. Ця версія ґрунтується на архівних матеріалах і свідченнях організаторів ювілею.

Різні позиції істориків щодо генези святкування відповідно пояснюють і протилежні рецепції відзначення 1500-річного ювілею Києва, його поляризоване та неоднозначне сприйняття. Цікаво, що ця ситуація зовсім не нова. У дечому подібні дискусії точились і в часи підготовки та проведення ювілею в середовищі української діаспори на Заході, проте повноцінних досліджень цієї дискусії на сьогодні немає, а її історіографічний розгляд обмежується побіжними згадками у статтях Сергія Толочка та Ярослава Ісаєвича⁵. Ця стаття присвячена саме розгляду реакцій на святкування 1500-річчя Києва в радянській Україні на шпальтах діаспорянської періодики.

«J'accuse...!»: негативні реакції на відзначення 1500-річчя Києва

У 1981 році Рада для справ культури при Секретаріаті Світового конгресу вільних українців (СКВУ), головної глобальної організації українських діаспор у різних країнах світу, видала «до української спільноти в світі» звернення зі смисловою назвою «2000 років від заснування Києва і 1600-річчя Української Державности (Анти-Русь-Україна)»⁶, яку на початку наступного

року з невеликими змінами передрукував зокрема і часопис «Українське Козацтво», друкований орган Українського Вільного Козацтва в США⁷. Автором цього звернення був мистецтвознавець Богдан Стебельський, тодішній голова цієї Ради, а також голова НТШ в Канаді, член Головної управи Ліги визволення України, очільник Асоціації діячів української культури, доктор філософії (Український вільний університет, Мюнхен) і, що не менш вагомо, високопоставлений член ОУН⁸. У цьому зверненні зокрема йшлося про таке:

Рада для Справ Культури при Секретаріаті СКВУ пропонує українській спільноті у всіх поселеннях вільного світу святково відмітити у роках 1981–1982 великі й важливі події історії нашого народу — 2000-річчя від заснування Києва — столиці України та 1600-річчя української державности, що зродилася в IV-му столітті після народження Христа, як держава антив, а її місію перебрала Київська Русь-Україна, її продовжувала й відновлювала, і ця місія є й сучасним найвищим ідеалом українського народу в його боротьбі за суверенність і незалежність⁹.

Офіційна заява Ради виводить «автохтонність населення України» від пізнього палеоліту, яка через роки в неоліті буцімто втілювалася у трипільській культурі, «колисці східних слов'ян — праукраїнців», елементи якої начебто збереглися і перенеслися у культуру скіфів-хліборобів, «предків антив-русів-українців». Черняхівська культура у зверненні асоціюється із антами, а Київ, за твердженням автора, формувалася як місто в рамках зарубинецької культури

⁷ «Києву — 2000 років, державності України — 1600. Анти-Русь-Україна. Звернення Ради для Справ Української Культури при Світовому Конгресі Вільних Українців до української спільноти в світі», *Українське Козацтво* 64 (1982): 68–70; Остап Хмурович, «Києву — 2000 років, державності України — 1600. Анти — Русь — Україна (Продовження з попереднього числа)», *Українське Козацтво* 65 (1982): 39–41; Остап Хмурович, «Києву — 2000 років, державності України — 1600. Анти-Русь-Україна (Закінчення)», *Українське Козацтво*, 66–67 (1982): 56–60.

⁸ Ігор Винниченко, «Стебельський Богдан», дата звернення 17 березня 2024, http://www.history.org.ua/?termin=stebelskyj_bogdan.

⁹ «Звернення Ради для Справ Культури СКВУ», 12. Цікаво, що в «Українському Козацтві» заяву було передруковано зі змінами (зокрема «1981–1982» змінено на «1982–1983»). Текст того ж фрагмента, передрукованого часописом: «Рада для Справ Культури пропонує українській спільноті в усіх поселеннях вільного світу святково відмітити в роках 1982–1983 найбільші і найважливіші події нашої історії — нашого народу: 2000-річчя від оснування Києва — столиці України, та 1600-річчя української державности, що зродилася в IV-му столітті по народженні Христа, як держава антив, місію якої перебрала Київська Русь-Україна, що в різних формах і часах державну форму втримувала, її продовжувала і відновлювала, і яка є найвищим ідеалом українського народу, що за її суверенність і соборність веде постійну боротьбу», у «Києву — 2000 років, державності України — 1600», 68.

⁴ Праці, які розвивають цю версію: «“Києву — 1500 років»; Ісаєвич, «Ювілей міст»; Віталій Яремчук, *Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби* (Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009).

⁵ Толочко, «Святкування 1500-річчя Києва», 73–78; Ісаєвич, «Ювілей міст».

⁶ «Звернення Ради для Справ Культури СКВУ — 2000 років від заснування Києва і 1600-річчя Української Державности», *Вісник СКВУ* 1 (1981): 12–15.

II ст. до н. е. — III ст. н. е.¹⁰ Ця культура, як зазначено в заяві,

вплилась у культуру черняхівську південних племен антів, що створили першу українську державу з їх історичним уже князем (рексом) Божем (380 рр.), а згодом на чолі з князем Києм, який розвинув і перебудував місто Київ у столицю майбутньої імперії Київської Русі, України, якій легенда про св. апостола Андрея передала пророчтво: «На цих горах восієт Благодать Божія!»¹¹.

Далі Рада у справах культури при Секретаріаті СКВУ вказувала на необхідність «звернути увагу українському суспільству на потребу вшанування цих величних дат нашої історії та науковими працями вільних українців обстоювати правду України, що її велике минуле присвоюють собі наїзники-чужинці»¹². На пленарній сесії Секретаріату СКВУ 28 червня 1981 р. було прийнято одноголосно рішення про відзначення у 1982 р. 2000-річчя Києва та 1600-річчя української державності із заявою (яку цього разу підписав не лише Б. Стебельський як голова Ради у справах культури, а й правознавець Ярослав Падох від імені Наукової ради при Секретаріаті СКВУ, який був на той момент головою НТШ у США, а вже наступного року стане президентом Світової ради НТШ¹³), у якій зокрема йшлося про таке:

Хай українська спільнота у вільному світі оборонить правду науковими конференціями, громадськими імпрезами та окремими виданнями про Київ, державу антів, Руси-України та всіх форм і часів державності нашого народу зверх півтори тисячі років, фальшованої окупантом нашої землі, що історію нашого народу починає від XVI-му століття, як подає московсько-советська наука, але на зорі нашої ери. Без оборони нашого минулого не може бути перемоги в нашому майбутньому!¹⁴

Саму ж цю заяву опублікували у друкованому органі СКВУ в травні 1982 р., в часі святкування 1500-річчя Києва в радянській Україні. Симптоматично, що у тому ж випуску «Вісника СКВУ» розміщено статтю історика Олега Підгайного «Походження Києва» (хоч сам О. Підгайний спеціалізувався на модерній історії, а саме на Українській революції 1917–1921 рр.),

яка фактично була спробою відповісти на численну критику історичних фантазій керівництва СКВУ та обґрунтувати їх¹⁵. Таким чином позиція СКВУ є прикладом того явища в українській діаспорі, про яке згадує Я. Ісаєвич: «Дехто (з діаспорян. — *Прим. авт.*) навіть був упевнений, що “Москва” прагне применшити вік Києва на багато років»¹⁶.

Заява Ради у справах культури при Секретаріаті СКВУ, безумовно, зацікавлює як зразок вкрай заідеологізованого, максималістичного, містично примордіального історичного наративу, проте який, попри свою очевидну наукову неспроможність, виявився офіційною позицією найбільшої та найповажнішої організації української діаспори у світі. Водночас коло текстів, які з'явились у діаспорянській періодиці у зв'язку з відзначенням 1500-річчя Києва, не обмежується цією заявою.

Того ж року у вересневому номері інтелектуального часопису «Сучасність», який виходив у Мюнхені та вирізнявся ліберальною позапартійною редакційною політикою, було опубліковано ґрунтовний текст співзасновника і директора Українського наукового інституту Гарвардського університету, історика-сходознавця Омеляна Пріцака «За кулісами проголошення 1500-ліття Києва»¹⁷. Ця стаття є найбільш часто згадуваною публікацією з діаспорянського середовища в історіографії, яка присвячена або принаймні торкається історії 1500-річного ювілею Києва. Я. Ісаєвич загалом слушно резюмував основні розмисли О. Пріцака: ідея відсвяткувати ювілей «має дуже поважні причини», адже комуністи ніколи не роблять щось просто так. Для О. Пріцака ювілей Києва — інструмент дезорганізації українства в часі наближення тисячоліття християнізації України та відвернення уваги від 50-річчя Голодомору. Натомість ідея ювілею приписувалась республіканським партійним лідерам на випадок, якщо 1500-річчя не сприйме Захід і все можна буде списати на «недорозвинених націоналістів»¹⁸.

Проте дещо варто додати. Згадана вище «концентрація українських сил» очікувалась О. Пріцаком з огляду на польський досвід: він вважав, що тисячоліття хрещення Польщі (з ноткою містичного пафосу назване не просто тисячоліттям, а в латинському перекладі — *millenium*) «відновило моральні сили» і «підготувало всенародне

¹⁰ «Звернення Ради для Справ Культури СКВУ», 12.

¹¹ Там само, 13.

¹² Там само, 13.

¹³ Петро Гуцал, «Падох Ярослав Миколайович», дата звернення 16 квітня 2024, <https://esu.com.ua/article-880329>.

¹⁴ «Рада для Справ Культури, Наукова Рада: Ювілей 2000-річчя оснування Києва і 1600-річчя Української Державності (анти-Руси-Україна)», *Вісник СКВУ* 1 (1982): 7.

¹⁵ Олег Підгайний, «Походження Києва», *Вісник СКВУ* 1 (1982): 8–19.

¹⁶ Ісаєвич, «Ювілей міст», 78.

¹⁷ Омелян Пріцак, «За кулісами проголошення 1500-ліття Києва», *Сучасність* 249 (1981): 46–54.

¹⁸ Ісаєвич, «Ювілей міст», 78.

оновлення» руху спротиву в ПНР, і на досвіді «польського тисячоліття», на його думку, радянське керівництво «вже попеклося»¹⁹. О. Прицак, очевидно, писав це під враженням від протестної хвилі, яка вибухнула у 1980 р. в соціалістичній Польщі. Переозначення «вищим числом» знаменної дати тисячоліття хрещення Русі, на думку автора, мало «зліквідувати єдине тисячоліття, що має потенціал для оновлення української духовності» шляхом «заманювання хахлів з комплексом меншовартості» та маніпуляції неграмотністю українства, яка «викличе боротьбу цілої низки інших «пашківсько-республіканських» тисячоліть, які будуть одне одного поборовати»²⁰. Останнє висловлювання було неприхованою в'їдливою реакцією на розглянуте вище звернення Ради у справах культури при Секретаріаті СКВУ:

На жаль, вони не помилилися. Український аналіфбетизм та анархія вже почали себе виявляти «самочинно», немов на замовлення. Ось, у постановах останнього СКВУ, найвищої установи українців у діаспорі, яка повинна стояти на сторожі гідності *одного*²¹ нашого тисячоліття, християнізації України, читаємо про схвалення ювілеїв «двотисячоліття Києва та двотисячоп'ятсотліття²² державності України»²³.

О. Прицак мав ще одну, доволі «екзотичну» теорію: він вважав, що обрана дата заснування Києва, 482 р., є засобом легітимації радянської гегемонії на сході Європи, та пов'язував святкування з підписанням Гельсінського акта 1975 р. Нетривіальність цієї теорії, а також те, що вона взагалі не є висвітленою в наявній історіографії, зумовлюють необхідність процитувати її якнайповніше:

Перший крок, *леталізація теперішнього стану*²⁴, відбулася в Гельсінкі 30 липня 1975 року, коли голови 33 європейських держав, США та Канади підписали «Кінцевий акт», що гарантував непорушність *тодішніх* (1975 року) *кордонів*. Тепер, маючи «гарантію на майбутнє», треба було створити «гарантію на минуле»: «довести», вживаючи різних трюків, що кордони гарантовані гельсінкським «Кінцевим актом», відповідають відвічній ситуації, що це прямо привернення *status quo ante*.

Приблизно 375 року по Хр. почалися великі мандрівки германських народів, спричинені інвазією гунів із середньої Азії. Ці мандрівки довели до переселення великої частини германських племен на території Римської імперії, де вони створили свої примітивні держави типу «військової демократії» і поклали кінець Західньо-Римській імперії (476 рік). Приблизно тоді деякі слов'янські племена пересунулися на захід, так що ріка Лаба та допливи ріки Везери стали на кілька століть «природними» кордонами між германцями і слов'янами. Ці колишні кордони слов'ян майже точно збігаються з теперішнім кордоном між Західньою і Східньою Німеччиною. Тим самим треба було знайти «доказ», що у той час, себто коло 480 року, вже «попередник» Радянського Союзу доходив до Лаби і допливів Везери. Отже тут зразу перехід від першого Риму до Радянського Союзу. Концепція Третього Риму перевищена: не треба Візантії!

І тут допоміг звичайний збіг обставин: п'ятсот років, що потрібні були до перелічування тисячоліття хрещення, якраз довели до бажаного періоду і дали 482 рік. [...]

Отже радянські ідеологічні теоретики, що добре вивчають психологію людини, використовуючи ще й ситуацію, що тепер у школах Заходу наука історії обмежується до найновіших часів, рішили перенести своє теперішнє панування над слов'янським світом на 5 сторіччя, коли *перший Рим* скінчив свою історичну роллю²⁵.

Не зайвим буде зазначити, що О. Прицак не навів переконливих доказів майже до жодної зі своїх тез. Оскільки вчений не міг мати надійної «інсайдерської» інформації щодо мотивацій радянського керівництва, йому в своїх розмислах доводилось опиратись тільки на власні здогадки та думки інших (теж непоінформованих) діаспорян. Це в купі з ідеологічною несумісністю з радянською доктриною і політикою, апріорною ворожістю та тотальною недовірою (звичайно, дуже часто виправданою) до кожної дії та заяви радянської влади, що було характерно для переважної більшості в українській діаспорній спільноті, призводило до виникнення та активної циркуляції, якщо не домінування, в середовищі українців за кордоном конспірологічних теорій. Подібно до інших представників української діаспори, які так чи інакше висловлювались на тему ювілею Києва, О. Прицак, за точним спостереженням Я. Ісаєвича, був переконаний і вочевидь не сумнівався в тому, що рішення про відзначення 1500-річчя Києва було нав'язаним

¹⁹ Прицак, «За кулісами проголошення 1500-ліття Києва», 49.

²⁰ Там само, 49–50.

²¹ Курсив у цитаті за оригіналом.

²² На жаль, походження тези О. Прицака про «2500-річчя державності України» в постановах СКВУ є незрозумілим. Найімовірніше, що О. Прицак помилився, маючи на увазі вищезгадане офіційно проголошене СКВУ 1600-річчя української державності.

²³ Прицак, «За кулісами проголошення 1500-ліття Києва», 50.

²⁴ Тут і далі курсив у цитаті за оригіналом.

²⁵ Прицак, «За кулісами проголошення 1500-ліття Києва», 48–49.

республіканському керівництву Кремлем і не викликало суперечок серед верхівки КПРС²⁶. Сам же О. Прицак дотримувався власної версії виникнення Києва, побудованої на підставі хозарської теорії походження Русі його авторства, і датував появу міста кінцем IX ст. н. е., вважаючи, що «482 року не було ще геополітичних умов для того, щоб виник Київ, ані не було на території пізнішого міста людей, що вміли б і знали б як будувати місто»²⁷.

Цієї ж думки дотримувався філолог Ярослав Харчун. Майже повторюючи тези О. Прицака, а також підтримуючи його теорію хозарського походження та часу виникнення Києва, він писав:

Рух за святкування тисячоліття (хрещення Русі. — *Прим. авт.*) настільки неприємний для творців новітньої мітології в Москві та в Києві, що його вирішено неутралізувати іншою датою і, звичайно, ще вищою цифрою. Ось таким способом і «становлено», що рік заснування Києва — 482-ий. Але манія великих цифр — це не лише гріх «гігантологів» у СРСР. Така ж точнісінько структура думання властива і для «мітологів» у еміграції. Один з них, наприклад, заявляє у інтерв'ю для Міжнародного відділу радіо Канада, що Києву — дві тисячі років. Інший дає Києву три тисячі літ... Можливості для творчості в мітології практично безмежні²⁸.

Варто зазначити, що часопис «Нові дні», де було опубліковано текст Я. Харчуна (і членом редколегії якого він був), уважно стежив за діяльністю і заявами СКВУ, особливо щодо відзначення різноманітних історичних ювілеїв, проте все ж не розмістив на своїх шпальтах вищезгаданого заклику СКВУ до святкування 2000-річчя Києва та 1600-річчя української державності.

Попри те, що, за словами О. Прицака, новина про радянське святкування 1500-річного ювілею Києва викликала ажіотаж та почасті захоплення серед українців за кордоном ще в 1979 р.²⁹ (що небезпідставно, адже, наприклад, в 1980 р., ще до вищезгаданих рішень СКВУ, Провінційна рада Онтаріо Комітету українців Канади присвятила II Український день спадщини саме 1500-річчю Києва³⁰), більш активний інтерес до

ювілею Києва розгорівся вже в 1982 р. в часі урочистостей і святкувань. Протягом 1982 р. діаспорянська періодика насичувалась матеріалами, які так чи інакше стосувались відзначення цієї дати. Наприклад, у щоденній газеті «Свобода», яку видає одна із найбільших українських діаспорних організацій у США, Український Народний Союз, узагальнена замітка про святкування ювілею Києва мала промовистий заголовок — «“Возз'єднання” України з Росією були головними мотивами святкувань 1500-ліття Києва». Висновок у ній був доволі однозначний і оприявнив позицію видання щодо ювілею: «Усі ці святкування [...] ще раз показують як пильно і консеквентно проходить русифікація України добре запланованими шляхами»³¹.

Інший текст у «Свободі» оповідає про розповсюдження серед іноземних туристів в Україні самвидавних буклетів із таким текстом:

Гості міста Києва!

Ви приїжджаєте відзначити 1500-річчя міста, яке перебуває тепер в руках комуністів.

Навіть саму дату — 1500 років — видумали вони, бо навіть справжній вік Києва учені не встановили.

Пощо потрібний цей обман?

Тому, що обман — одинокий спосіб існування совєтської влади [...].

Все це потрібно, бо економія СССР вже давно зруйнована і уряд комуністів не може обійтися без економічної допомоги ваших держав.

Вас хочуть зробити пропагандистами «радянського способу життя» — тому й запросили [...].

Люди, призначені КГБ для спілкування з вами, не розкажуть вам про звірства комуністів. Але попробуйте звернути з приписаного вам маршруту, самостійно знайти співбесідників — і подивіться на реакцію ваших гостинних господарів.

Гості міста Києва!

Не пускайте у свої країни комуністичну пропаганду — це говоримо вам ми, мешканці СССР.

Ми по собі знаємо, як це починається з приязної брехні, а кінчається концтаборами.

Не повторюйте наших помилок!³²

Публікація тексту на першій шпальті номера свідчить про те, що редакції було важливо поширити його наратив, який полягав у запереченні радянського датування заснування Києва, переконанні в штучності святкування, організовано-

²⁶ Ісаєвич, «Ювілей міст», 78.

²⁷ Прицак, «За кулісами проголошення 1500-ліття Києва», 50–51.

²⁸ Ярослав Харчун, «Україна і Росія та їхня зустріч на шляхах історії», *Нові дні* 12 (1981): 13.

²⁹ Прицак, «За кулісами проголошення 1500-ліття Києва», 47.

³⁰ *Ukrainian Heritage Day: In Commemoration of the 1500th Anniversary of Kiev. Києве мій: у 1500-ліття Києва* (Торонто: Комітет українців Канади — Провінційна рада Онтаріо, 1980). Цей випадок доволі цікавий, оскільки пізніше КУК як складова

СКВУ не відзначатиме 1500-річний ювілей Києва. Очевидно, що на зміну позиції та настроїв вплинула дискусія, яка розгорілась у 1981–1982 рр., у якій найголосніше було чути саме позицію відкидання «радянського ювілею».

³¹ «“Возз'єднання” України з Росією були головними мотивами святкувань 1500-ліття Києва», *Свобода* 1 липня 1982, 1–3.

³² «Продісталась летючка з нагоди 1500-річчя Києва», *Свобода* 9 вересня 1982, 1.

го з утилітарною метою поширювати радянську пропаганду на Заході та залучити економічну допомогу з-за кордону, та, що найголовніше, переконував читача в нищоті та брехливості радянського режиму, в зумовлених цим режимом бідності та ледве не рабському становищі населення СРСР.

Разом зі згаданим вище передруком звернення Ради у справах культури при Секретаріаті СКВУ в часописі «Українське Козацтво» в 1982 р. було продубльовано (під псевдонімом «Остап Хмурович») і супровідну статтю Б. Стебельського, поділену на два випуски видання. Перша частина, яка починається з підпункту «Кому належить спадщина Київської Русі», стверджує:

Москвини — окупанти України — добре знають правду історії, але намагаються фальшувати її. Це вони робили і напевно робитимуть при кожній нагоді. Одним із теперішніх доказів фальшування нашої історії — це напр. проголошений ними ювілей 1500-річчя Києва й то коли нефальшована наука (об'єктивна) визначила нашому Києву — 2000 років існування³³.

Для автора питання виникнення Києва пов'язане з проблемою походження Русі, яку він вирішує так: Русь сформувалась на теренах предків українців, антів; «московський нарід» сформувався із племені в'ятичів (названі західнослов'янським племенем) і «мішанини угро-фіно-татар», не взявши ніякої участі в генезі Русі та її народу; «Київсько-руська імперія» не була мононаціональною, а «русько-українська» народність існувала тільки там, де збереглась самоназва «русин»; ці «русичі» були «окупантами московських земель», проте вони розчинились у «суздальсько-московському морі» після упадку «Київської імперії»³⁴. З огляду на це Б. Стебельський робить такий висновок:

Тому тільки український нарід має право відноувати дві славні дати своєї історії, а саме: 2000-річчя Києва і 1600-річчя державности українського народу — антів-русів-українців. Саме 1980-ті р.р. — це найвідповідніший час для величавого відмічення 1600-річчя нашої державности, бо 380-ті р.р. н.е. — це роки, в яких антський князь Бож, разом із 70-тма полководцями, виступив проти готського нападу на землі антської держави, оборонив її, хоч у побідоносних боях віддав своє життя, щоб нащадкам свого народу дати приклад і потвердити велику істину: одиниці вмирають, щоб нація була вічною³⁵.

У наступних частинах своєї статті автор у розділах під назвою «Що каже українська наука про антів та виникнення першої української держави?» та «Що каже наука про заснування Києва?» вибірково цитує окремі уривки історичних праць, повсякчас вириваючи тези із контексту. Для підтвердження своєї позиції він наводить тези з різноманітних видань. Це праці Михайла Грушевського, Миколи Аркаса, праці істориків НТШ в еміграції та навіть українська радянська історіографія. Підсумовує свою вибірку Б. Стебельський, хоч як це дивно, уривком із праці українського радянського (хоча на той момент уже опального) вченого Миколи Брайчевського «Коли і як виник Київ», де обґрунтовується аналогічне датування виникнення Києва³⁶.

Варто зазначити, що ці тексти Б. Стебельського були також опубліковані (разом зі зверненням СКВУ) в альманасі «Гомону України» на 1982 рік — виданні Ліги визволення України, однієї із організацій ОУН(б) в Канаді³⁷. Сам же часопис на своїх шпальтах також розмістив звернення двох структур під впливом ОУН(б) — президій Світового українського визвольного фронту та Асоціації діячів української культури, у якій йшлося про таке:

Москва намагається применшити історію Києва і звести його існування до 1500-річчя, щоб показати себе спадкоємцем Києва — матері городів руських-українських. Москви й московського народу не було і в пов'язанні з 1500-річчям [...]. Знаючи правду, Москва пов'язала ювілей із 60-річчям заснування своєї червоної імперії — СРСР, щоб притемнити образ нашого минулого, нашої історії і славу Києва та України, утопією злиття націй [...].

Відмічуючи 40-річчя УПА, ми в першу чергу вивчаємо світові та усвідомлюємо найширшим масам нашого народу, що УПА є ланкою подій нашої історії, що вона виникла як вічне змагання народу до волі і самостійности, до державности, яка в нас існувала найранше з усіх слов'янських народів, бо 1600 років тому, і що Києву не 1000 і не 1500 років, а повних 2000 років³⁸.

³⁶ «Історіографічна» частина статті: Хмурович, «Києву — 2000 років... (Продовження з попереднього числа)», 40–41; Його ж, «Києву — 2000 років... (Закінчення)», 56–60.

³⁷ «Звернення Ради для Справ Української Культури при Світовому Конгресі Вільних Українців до української спільноти у світі», у *Альманах «Гомону України» на рік 1982*, ред. Микола Фіголь (Торонто: Видавничі Спілка «Гомін України», 1982), 99–101; Остап Хмурович, «Кому належить спадщина Київської Русі», у *Альманах «Гомону України» на рік 1982*, ред. Микола Фіголь (Торонто: Видавничі Спілка «Гомін України», 1982), 101–110.

³⁸ «У 2000-річчя Києва, 1600-річчя Української Державности і 40-річчя УПА», *Гомін України*, 16 червня 1982, 1.

³³ Хмурович, «Києву — 2000 років... (Продовження з попереднього числа)», 39–40.

³⁴ Там само, 40.

³⁵ Там само.

Незадовго до цього головне видання ОУН(б) «Шлях Перемоги», яке виходило в Мюнхені, надрукувало велику статтю у двох випусках, присвячену радянському ювілеєві Києва³⁹. Знову автором виявляється не хто інший, як Б. Стебельський. У ній автор намагається обґрунтувати 2000-річчя Києва, посиляючись серед інших, хоч як це дивно, на Б. Рибаків і його ранню статтю 1939 р. «Анти і Київська Русь». Але справді вартим уваги в матеріалі Б. Стебельського є інший момент: він дає відповідь О. Прицакові, звинувачуючи його в «норманізмі», що в лексиконі автора означає недовіру до українських істориків та комплекс меншовартості:

Претенсії норманістів до української історії виявляється в запереченні слов'янського первня антів і приписування їх черняхівської культури, ними створеної в українському Лісостепу, готам. Норманську теорію щодо антів витягнув з арсеналу німецьких і польських імперіялістів, захований за параваном школи Грушевського, О. Прицак з своїм епігоном Б. Струмінським⁴⁰.

Звісно ж, «Шлях Перемоги» не міг оминати увагою один із головних закидів радянській владі в питаннях культури, а саме руйнування сакральної архітектури в 1930-х рр., який загальному актуалізувався у зв'язку з радянським ювілеєм Києва⁴¹. У матеріалі на цю тему (теж поділеному на два випуски) хоч сам ювілей і не згадується, але час його виходу, травень 1982 р., в купі з супутньою статтею Б. Стебельського чітко вказують на те, що це теж була своєрідна реакція на радянське відзначення дати.

«Символ нашої слави і величі»: ювілей Києва як нагадування та момент слави

Досі в цій статті йшлося про матеріали, які прямо відкидали радянське святкування 1500-річчя Києва, зокрема навіть саме датування заснування Києва, запропоноване цим ювілеєм. Проте цим палітра реакцій на ювілей не обмежувалась. Серед української діаспорянської періодики знаходимо видання, які хоч і не публікували на своїх шпальтах статті, які містили б оцінки 1500-річчя Києва чи взагалі б згадували про цей ювілей, проте все ж подали в часі урочистостей

³⁹ Богдан Стебельський, «Чому відмічують 1500-річчя Києва», *Шлях Перемоги*, 30 травня 1982, 1; Богдан Стебельський, «Чому відмічують 1500-річчя Києва», *Там само*, 6 червня 1982, 3–6.

⁴⁰ Стебельський, «Чому відмічують 1500-річчя Києва», 6 червня 1982, 3.

⁴¹ Федір Коваль, «Нищення культурно-історичних пам'яток у Києві», *Шлях Перемоги*, 23 травня 1982, 4; Його ж, «Нищення культурно-історичних пам'яток у Києві», *Там само*, 30 травня 1982, 4–6.

матеріали, присвячені Києву та його історії. Очевидно, що такі публікації не були випадковими, а їхня поява була спровокована цими подіями, які важко було оминати хоча б якоюсь увагою. Отже, вони теж були своєрідною реакцією на радянське святкування ювілею Києва, непрямою відповіддю на відзначення дати в Українській РСР.

Наприклад, журнал «Молодь України», друкований орган Організації демократичної української молоді (ОДУМ), яка була асоційована із Українською революційно-демократичною партією (УРДП) та діяла в США та Канаді, у випускові за червень 1982 р. опублікувала статтю літературознавця Петра Одарченка «Київ — столиця України», яка є коротким переказом історії міста. На початку статті автор вказує, що «на підставі наукових досліджень археологи вважають, що Київ виник у кінці 5-го або на початку 6-го століття», посиляючись на існування городища на Старокиївській горі, датоване «часом слов'янського князя Кия», себто підтримує офіційне радянське датування появи Києва, водночас уникаючи посилань на радянських учених і взагалі згадок про відзначення 1500-річчя міста⁴². П. Одарченко, хоч фактично визнає радянське датування, проте уникає радянських інтерпретацій подій історії Києва, зокрема тих, що стосуються історії виникнення міста. У цьому наративі немає таких концепцій та ідеологічних штампів, як «колиска трьох братніх народів», «українсько-російська дружба» тощо, навпаки — його виклад відповідає синхронному авторів українському діаспорному історичному метанаративу. Підійшовши до викладу недавньої історії Києва та його сучасності, П. Одарченко (до речі, один із післявоєнних «ді-пі» 1940-х рр.) завершує статтю таким чином, надаючи недвозначної оцінки радянському режиму як колонізаторському інструментові російського шовінізму:

З наказу Москви органи радянської влади знищили найвидатніших учених, професорів, учителів, письменників і культурних діячів. Багатьох розстріляно або вивезено на північ Росії у табори каторжної праці. У школах і вищих навчальних закладах запроваджено викладову мову російську. Молодь виховують в дусі російського великодержавного шовінізму. Студентів, робітників, службовців, а також членів Компартії, за виступи проти національної дискримінації українців переслідують, арештовують, засуджують до ув'язнення в концтаборах Сибіру. Російські шовіністи зневажають українську мову, українську

⁴² Петро Одарченко, «Київ — столиця України», *Молода Україна* 312 (1982): 12.

культуру. Українці, що ще залишилися в Києві, бояться говорити своєю рідною мовою. Якщо в 20-их рр. у Києві всюди панувала українська мова, то тепер і в державних установах, і в школах, і в наукових інституціях, і в крамницях — всюди чути лише російську мову. Фактично в столиці України українська мова заборонена, зневажена, упосліджена. Київ із центра української національної культури перетворився в центр наступу російського шовінізму на український народ, наступу ворога, що намагається знищити українську націю. Але свідомі українці, зокрема молодь, чинять рішучий опір цим ворожим діям⁴³.

Подібна позиція не була одиничною. Ледь не ідентичну радянській версію датування та походження міста на своїй шпальтах висвітлив, хоч як це дивно, часопис українських євангельських християн-баптистів у США «Віра й Наука», теж не посилаючись на радянських учених та уникаючи ідеологічної забарвленості «оригіналу». Анонімний автор датує городище на Старокиївській горі (яке ототожнюється з Києвом у цій теорії виникнення міста) кінцем V ст. н. е.⁴⁴

Можна сказати, що серед діаспорних істориків виразником такої поміркованої позиції був Михайло Демкович-Добрянський, який вважав, що з суто наукового погляду 1500-ліття Києва є цілком обґрунтованим, а з ідеологічно та політичної точки зору — навіть позитивним явищем, маніфестом вагомості Києва, його колишньої (та майбутньої) метропольності супроти сучасної його провінційності. Цікаво, що М. Демкович-Добрянський був ледве не єдиним представником діаспори, хто був переконаний, що ініціатива святкування 1500-річчя Києва виходила з України, від «київських діячів», маючи на увазі, вочевидь, республіканське керівництво, і цій ініціативі Москва не могла відмовити з огляду на потребу «час-до-часу показати, що “рідна” партія дбає про українську культуру». Саму ж ідею святкування 1500-річчя історик порівнював з давнім топосом «Київ — Другий Єрусалим», вважаючи обидва явища актуальними в різний історичний час «засобами, щоб вишистити столицю українського народу». Натомість ідею 2000-річчя Києва, висунуту СКВУ та підтриману націоналістичними колами, він вважав не більше, ніж недолугою спробою «переплунути більшовиків»⁴⁵.

Над українською діаспорою на Заході постійно нависав дамоклів меч дилеми ставлення до УРСР як політичного утворення та до українського культурного життя у ньому, проблема контактів, діалогу та співпраці з владою Української РСР, з українськими радянськими громадськими організаціями та культурними діячами. Цю дилему так ніколи і не було вирішено певним загальним консенсусом, вона зникла після багатьох зламаних списів сама по собі лише із розпадом СРСР. Тому кожне із середовищ і спільнот у діаспорі, відповідно до своїх політичних та ідеологічних позицій, займало ту чи ту позицію в ставленні до радянської України, її влади та діячів. Відповідно, доволі значна частина української діаспори (переважно ліберали та ліві) займала позицію порозуміння та діалогу з діячами культури і науки, а іноді і примирення з політичними елітами УРСР з метою налагодження контактів із українцями на батьківщині. Окремі ліві діаспорні кола приймали радянськості платформу, традиція якої в діаспорі хоч і сягала ще 1920-х рр., але станом на 1970–1980-ті вже була доволі ізольованою, оскільки діаспоряни здебільшого пов'язували її із підривною діяльністю радянських спецслужб, спрямованою на дезорієнтацію і дезорганізацію української діаспори на Заході, її політичний та ідеологічний розкол, на легітимацію радянського ладу в Україні та її репресивних дій. Усі ці середовища діаспори відповідним чином доповнювали спектр можливих реакцій на відзначення 1500-річчя Києва та його висвітлення в діаспорянській періодиці.

Прикладом видання, яке намагалось шукати точки дотику із радянською Україною, є мистецький часопис «Ми і світ», видавцем і редактором якого був Микола Колянківський, засновник Ніагарської мистецької галереї і музею. Номер за травень — червень 1982 р. починається з присвяти Києву, причому її автором став Павло Загребельний, один із найвизначніших українських радянських письменників, на той момент перший секретар правління Спілки письменників України і член ЦК КПУ. Письменник зокрема зазначав:

Києву судилась доля трагічна і велично-прекрасна водночас. Навряд можна знайти ще одну столицю на землі, що зазнавала б за свою багатовікову історію стількох нападів, руйнувань, понишень, пережила стільки епох розквіту й занепаду, щоб знову розквітати, жити вперто, з незбагненими надіями, жити не тільки спогадами про минулу велич, а й вірою про ще більше майбуття. Це триває вже, принаймні, півтори тисячі років.

⁴³ Одарченко, «Київ — столиця України», 17.

⁴⁴ Я. Б., «Заснування Києва», *Віра й Наука* 120 (1982): 33–35.

⁴⁵ Михайло Демкович-Добрянський, «1500-ліття Києва — за чи проти», *Наш голос* 1 (1982): 3–5.

Міста, як і люди, мають дати своїх народжень. Тільки дати ці іноді визначаються не днем і не роком, а цілими століттями. Це привілей міст, які існують мовби спервовіку. До них належить Київ, столиця України, древній стольний град Київської Русі, одне з найчарівніших міст світу⁴⁶.

Святковий випуск містив у собі матеріали, присвячені Києву та київським митцям. Наприклад, тут опубліковано уривок «За ордером на вселення» із повісті «День мій суботній» Григора Тютюнника, який є автобіографічним і повторює досвід переселення митця із Донбасу до Києва⁴⁷; статтю про київського художника та реставратора Леоніда Тоцького⁴⁸; замітку про приурочені до 1500-ліття Києва гравюри Василя Лопати за мотивами «Слова о полку Ігоревім»⁴⁹; повідомлення про встановлення пам'ятника Володимирі Вернадському в Києві⁵⁰; звістку про нових лауреатів Шевченківської премії, де, серед інших, фігурував і художник Сергій Шишко за серію картин «Київська сюїта»⁵¹; фотографії радянського Києва. На відміну від раніше проаналізованої нами діаспорної періодики, «Ми і світ» не розглядає становище радянського Києва (та радянської України загалом) як трагічне, навпаки — для М. Колянківського та кола авторів видання сучасність Києва є часом його розквіту.

Очікування 1500-річчя Києва наелектризувало діаспору, активізувавши, з одного боку, поміркованих у позиції щодо СРСР діячів, з іншого — їхніх противників. М. Колянківський був представником тих кіл діаспори, які, визнаючи проблематичність радянського режиму, намагались налагоджувати контакти та порозуміння із лідерами та видатними діячами радянської України. У квітні 1981 р. в уже згаданому вище часописі «Нові дні», неофіційному органі Української революційно-демократичної партії (УРДП)⁵², було передруковано скорочену версію його розповіді про подорож до УРСР на запро-

шення Українського товариства дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами. Це була не перша його подорож до радянської України, і класично його відгук про мандрівку на батьківщину хоч і прагнув до збалансованої оцінки, проте все ж був доволі компліментарним до стану справ в Українській РСР. Сконцентрувавшись у своєму тексті саме на Києві, він розповідає про зустріч із екзархом РПЦ в Україні митрополитом Філаретом, з П. Троньком та низкою інших культурних функціонерів радянської України, зокрема з керівниками та членами Спілки письменників України, а також про відвідини Софійського та Володимирського соборів, Києво-Печерської лаври, Байкового кладовища тощо. Підсумував автор свою оповідь висновком, що «місто Київ продовжує рости»⁵³. Звісно ж, у такої рецепції стану справ у радянській Україні було багато противників, зокрема відкритий лист до М. Колянківського надіслав до редакції «Нових днів» Святослав Караванський, репресований член ОУН(б) і багаторічний в'язень радянських таборів, якому в 1979 р. вдалось емігрувати на Захід. У своєму листі він звинувачує М. Колянківського в «проколонізаторській» позиції, характеризуючи його текст так: «Я не знаю, з яких міркувань редакція «Нових днів» передрукувала у ч. 4 за цей рік ваш репортаж “В столиці України”, але читаючи його, я не міг позбутись думки, що читаю не “Нові дні”, а “Вісті з України”»⁵⁴. С. Караванський не добирав слів, наприклад, називаючи П. Тронька «прямим коляборантом і вірним холуєм окупантів» або ж коментуючи діяльність М. Колянківського таким чином: «Цікаво, про які культурні контакти йдеться, коли в Україні нищать усе національне українське? Якої культури там можна навчитися? Співати “Катюшу” під бандуру?»⁵⁵.

Тим не менш, редакція часопису, яка стояла на позиціях «вибіркових культурних та особистих контактів» із радянською Україною і яка, за словами тодішнього головного редактора Мар'яна Дального, мала «чимало клопоту з крайньою правою частиною української діаспори»⁵⁶, заступилась за М. Колянківського та у відповідь, окрім реакції самого М. Колянківського та зауваг редактора М. Дального, опублікувала таку саму

⁴⁶ Павло Загребельний, «Києву, до Ювілею», *Ми і світ* 228 (1982): 1.

⁴⁷ Григор Тютюнник, «За ордером на вселення (Уривок із повісті “День мій суботній”», *Ми і світ* 228 (1982): 2–12.

⁴⁸ Леся Шевченко, «Квітка і камінь. Розповідь про киянина Л. Тоцького — художника і реставратора», *Ми і світ* 228 (1982): 31–36.

⁴⁹ «Гравюри Василя Лопати за мотивами “Слова о полку Ігоревім”», *Ми і світ* 228 (1982): 48–49.

⁵⁰ «Пам'ятник Вернадському», *Ми і світ* 228 (1982): 49.

⁵¹ «Цьогорічні Шевченківські премії», *Ми і світ* 228 (1982): 49–50.

⁵² Часопис хоч офіційно і позиціонував себе як незалежний і позапартійний, проте в його редколегії та серед дописувачів було чимало членів УРДП, а саме видання мало, за словами Мар'яна Дального, «уєрдепівський ярлик». Мар'ян Дальний, «Видавництво “Нові Дні”», в Олексій Коновал (упоряд.), *Українська революційно-демократична партія (УРДП-УДРП): збірник матеріалів і документів* (Чикаго — Київ: Фондація ім. Івана Багряного, 1997), 221–222.

⁵³ Микола Колянківський, «В столиці України», *Нові дні* 4 (1981): 10–12.

⁵⁴ «Вісті з України» — український радянський щотижневик, друкований орган Товариства зв'язків з українцями за межами України, орієнтований на українську діаспору в країнах Заходу.

⁵⁵ Святослав Караванський, «Відкритий лист до М. Колянківського», *Нові дні* 10 (1981): 31–32.

⁵⁶ Дальний, «Видавництво “Нові Дні”», 222.

в'їдливу викривальну статтю про самого С. Караванського та його діяльність у діаспорі⁵⁷. Цікаво, що пізніше опубліковані у «Нових днях» набагато більш компліментарні за текст М. Колянківського анонімні подорожні записки з Києва (опубліковані під криптонімом «Синя Волошка») вже не спричинили такої хвилі емоцій⁵⁸. Імовірно, ситуація, яка передувала публікації цих подорожніх записок, чітко проявила позиції часопису, відповідно продовження дискусії на шпальтах видання втратило сенс.

Очевидно, що найширше висвітлення 1500-річного ювілею Києва знаходимо у виданнях українських діаспорних радянофілів. Однією із найбільших і найактивніших прорадянських діаспорних організацій було Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК), яке почесно визнавалось радянською владою як «прогресивна» організація (зокрема навіть самі члени ТОУК іменували себе «прогресивними українцями»). Діяльність ТОУК у контексті 1500-річчя Києва не обмежувалась тільки спостереженням. Наприклад, 35-й з'їзд ТОУК ухвалив привітання міській владі Києва та всім жителям міста з ювілеєм⁵⁹, яке вручила членкиня правління ТОУК Мері Скрипник особисто голові Київського міськвиконкому Валентину Згурському в часі візиту до Києва на святкування⁶⁰. Більш того, Товариство провело локальні святкування 1500-річчя по своїх регіональних осередках⁶¹. Звісно, редакція друкованого органу Товариства, щомісячника *The Ukrainian Canadian*, присвятила випуск за травень 1982 р. повністю Києву та відзначенню ювілею. І перед, і опісля святкування видання періодично поверталось до теми Києва та його 1500-річчя. У питаннях історії Києва, його походження та датування часопис наводить думки українських радянських археологів Миколи Котляра і Петра Толочка⁶². Тематика статей надзвичайно різноманітна, проте водночас цілком очікувано повторює орієнтований на Захід радянський порядок денний штибу вмісту «Вістей з України»⁶³. Не

дивно, що саме в цьому виданні читаємо привітання В. Згурського українців Канади з ювілеєм⁶⁴. Симптоматично, що в діаспорянській періодиці не знаходимо тих чи інших реакцій чи відгуків на діяльність ТОУК у контексті радянського ювілею Києва та матеріали їхніх часописів, що є промовистою ілюстрацією ізольованості українських радянофілів у діаспорі та несприйняття їхньої рецепції 1500-річчя Києва, яка, за винятком окремих деталей, зрадагованих відповідно до аудиторії та специфіки українства на Заході (наприклад, уникання топосу «українсько-російської дружби»), наративно повторювала радянське відзначення дати.

Рішення про святкування 1500-річного ювілею Києва в радянській Україні стало значним викликом для української діаспори на Заході. Проблема ювілею мала справді багато вимірів — академічний, політичний, ідеологічний. Та найбільш вагомим, ключовим виявився виклик для ідентичності, спровокований зіткненням конкурентних наративів української історії. Загострений ювілеєм Києва, цей конфлікт поставив руба питання ставлення до українського радянського проєкту і (не)визнання варіативності українських ідентичностей. В окрадених проживанням поза межами батьківщини діаспорян, які позиціонували себе як вимушену перебувати в екзилі альтернативну репресивному радянському проєктові «справжню» Україну, зосереджену на національній проблемі, «патріотичний» крок радянської влади викликав як мінімум дисонанс, а подекуди, вочевидь, і фрустрацію. Доволі великі діаспорянські середовища (переважно націоналістичні) на чолі з головною організацією українства за кордоном, СКВУ, свідомо чи ні знаходили вихід із дилеми в пошукові прихованих намірів радянської влади та облудних сенсів ювілею (справжніх чи уявних), що призводило до опертя на різного штибу здогадки та теорії змови (зрештою, закономірних з огляду на досвід минулого) в спробах захистити свою ідентичність «справжнього» українства, якій, здава-

⁵⁷ О. Шулявський, «Про “дружні бесіди” та “діалоги” Святослава Караванського», *Нові дні* 10 (1981): 33–34.

⁵⁸ Йдеться про текст: Синя Волошка, «Мій перший день у Києві», *Нові дні* 11 (1981): 4–8.

⁵⁹ “Greetings to Kiev! Adopted By The 35th National AUUC Convention,” *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 3.

⁶⁰ “Kiev Resplendent in Anniversary Dress,” *The Ukrainian Canadian* 657 (1982): 21.

⁶¹ “Kiev: 1500,” *The Ukrainian Canadian* 657 (1982): 17.

⁶² Mykola Kotlyar, “The Origins of the Word Rus,” *The Ukrainian Canadian* 652 (1982): 14–15; Petro Tolochko, “When Was Kiev Founded?”, *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 20–22.

⁶³ Приклади таких матеріалів: Kotlyar, “The Origins of the Word Rus,” 14–15; Petro Tolochko, “When Was Kiev Founded?”, 20–22; Oles Honchar, “Strong Bounds Uniting Epochs,” *Ibid.* 655

(1982): 23–25; Semen Pavlushchenko, “The War Years,” *Ibid.* 655 (1982): 27–28; Pavlo Poznyak, “Industrial Potential,” *Ibid.* 655 (1982): 29–31; Rostislav Prydatko, “An Architect’s View,” *Ibid.* 655 (1982): 34–35; Lydia Byelska, “Treasure Trove of Art,” *Ibid.* 655 (1982): 36–38; Igor Rymaruk, “A City of Brilliant Talents,” *Ibid.* 655 (1982): 39–41; Vasyl Turkevych, “The Performing Arts,” *Ibid.* 655 (1982): 42–45; Ludmila Bruy, “Kiev — City of Science and Learning,” *Ibid.* 655 (1982): 46–48; Valentyna Sokolenko, “Confident of Their Tomorrow,” *Ibid.* 655 (1982): 51–52; Tamara Makarevych, “Our Greatest Treasure,” *Ibid.* 655 (1982): 54–57.

⁶⁴ Valentyn Zgursky, “Message to ‘UC’ Readers and Interview With Mayor of Kiev,” *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 14–19.

лось, загрожувало бути апропрійованою вмілими діями комуністів. Особлива увага радянської влади до Києва сприймалась як загроза символічного переозначення міста, яке в ідентичності українських діаспорян мало центральне символічне, навіть сакральне значення, а така перспектива — зневагою, оскверненням сакрального місця, його символічною та ідеологічною «крадіжкою». Водночас серед здебільшого більш ліберальних кіл, які поділяли ці емоції та підозри, консенсусу не склалось через несприйняття запропонованої очевидно невдалої альтернативної пропозиції святкувати 2000-річчя Києва і 1600-річчя української державності. Для окремих кіл, які ставились до українського радянського проєкту помірковано (здебільшого ліберальні та ліві нерадянські середовища), відзначення ювілею Києва стало важливою культурною подією, яка фіксувала українську ідентичність на батьківщині, нехай і радянську, що було вагомим в умовах повзучої русифікації, страх перед якою був характерним майже для всіх кіл діаспори (окрім радянофілів). Останні своєю чергою отримали потужний інструмент для пропаганди своєї позиції, який принаймні частково піддажував найбільш проблемні та бо-

лючі для діаспори уявлення, які відштовхували діаспорян від радянського проєкту — уявлення про денаціоналізацію України, її русифікацію та імперський, російсько-шовіністичний характер режиму в СРСР.

Водночас практичних наслідків усі ці перипетії, заяви та дискусії загалом не мали. Попри заклик СКВУ, альтернативні святкування в дусі примордіального націоналізму так і не відбулись, а саме звернення в більшості було або проігнороване, або обурено відкинуте, або взагалі висміяне. Святкування 1500-річчя Києва в радянській Україні не призвели до якогось помітного покращення стосунків між налаштованими на контакт і співпрацю діаспорянами та культурними і політичними елітами Української РСР. Радянофілам не вдалось масово перенести святкування на Захід і використати ювілей Києва з пропагандистською метою через стигматизацію та маргіналізацію прорадянських поглядів та їхніх носіїв, їхнє осібне та ізольоване становище в діаспорі. Дамоклів меч дилеми ставлення до УРСР та радянської сучасності України втримав статус-кво та продовжував нависати над українцями за кордоном, вчергове переламавши безліч списів і стилосів.

Bibliographic References

- Bruy, Ludmila. "Kiev — City of Science and Learning." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 46–48.
- Byelska, Lydia. "Treasure Trove of Art." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 36–38.
- Dalnyi, Marian. "Vydavnytstvo 'Novi Dni.'" In *Ukrainska revoliutsiino-demokratychna partiia (URDP – UDRP): zbirnyk materialiv i dokumentiv*, edited by Oleksii Konoval. Chicago — Kyiv: Fundatsiia im. Ivana Bahriana, 1997.
- Dashkevych, Yaroslav. *Postati: narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury*. Lviv: Lvivske viddilennia IUAD im. M. S. Hrushevskoho / Literaturna ahentsiia "Piramida", 2007.
- Demkovych-Dobrianskyi, Mykhailo. "1500-littia Kyieva — za chy proty." *Nash holos* 1 (1982): 3–5.
- "Greetings to Kiev! Adopted By The 35th National AUUC Convention." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 3.
- Honchar, Oles. "Strong Bounds Uniting Epochs." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 23–25.
- Hutsal, Petro. "Padokh Yaroslav Mykolaiovych." Accessed April 16, 2024. <https://esu.com.ua/article-880329>.
- "Hravyry Vasylia Lopaty za motyvamy 'Slova o polku Ihorevim.'" *My i svit* 228 (1982): 48–49.
- Isaievych, Yaroslav. "Yuvilei mist: Lviv, Kyiv i znovu Lviv." *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky* 16 (2007): 75–87.
- Karavanskyi, Sviatoslav. "Vidkrytyi lyst do M. Koliankivskoho." *Novi dni* 10 (1981): 31–32.
- Kharchun, Yaroslav. "Ukraina i Rosiia ta yikhnia zustrich na shliakhakh istorii." *Novi dni* 12 (1981): 12–14.
- Khmurovych, Ostep. "Komu nalezhyt spadshchyna Kyivskoi Rusi." In *Almanakh "Homonu Ukrainy" na rik 1982*, edited by Mykola Figol. Toronto: Vydavnycha Spilka "Homin Ukrainy", 1982.
- . "Kyievu — 2000 rokiv, derzhavnosti Ukrainy — 1600. Anty-Rus-Ukraina. (Prodovzhennia z poperednoho chysla)." *Ukrainske Kozatstvo* 65 (1982): 39–41.
- . "Kyievu — 2000 rokiv, derzhavnosti Ukrainy — 1600. Anty-Rus-Ukraina. (Zakinchennia)." *Ukrainske Kozatstvo* 66–67 (1982): 56–60.
- "Kiev Resplendent in Anniversary Dress." *The Ukrainian Canadian* 657 (1982): 21.
- "Kiev: 1500." *The Ukrainian Canadian* 657 (1982): 17.
- Koliankivskyi, Mykola. "V stolytsi Ukrainy." *Novi dni* 4 (1981): 10–12.
- Kostiv, Orest. "Kyievu — 1500 rokiv: ofitsiini obraz ta pamiat piznoradianskoho Kyieva u svitli vidznachennia yuvileiu mista." Bakalavska robota, Ukrainskyi katolytskyi universytet, 2024.
- Kotlyar, Mykola. "The Origins of the Word Rus." *The Ukrainian Canadian* 652 (1982): 14–15.
- Koval, Fedir. "Nyshchennia kulturno-istorychnykh pamiatok u Kyievi." *Shliakh Peremohy*, 23 travnia 1982.
- . "Nyshchennia kulturno-istorychnykh pamiatok u Kyievi." *Shliakh Peremohy*, 30 travnia 1982.
- "Kyievu — 2000 rokiv, derzhavnosti Ukrainy — 1600. Anty-Rus-Ukraina. Zvernennia Rady dlia Sprav Ukrainskoi Kultury pry Svitovomu Kongresi Vilnykh Ukraintsiv do ukrainskoi spilnoty v sviti." *Ukrainske Kozatstvo* 64 (1982): 68–70.
- Makarevych, Tamara. "Our Greatest Treasure." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 54–57.
- Odarchenko, Petro. "Kyiv — stolytsia Ukrainy." *Moloda Ukraina* 312 (1982): 12–17.
- "Pamiatnyk Vernadskomu." *My i svit* 228 (1982): 49.
- Pavlushchenko, Semen. "The War Years." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 27–28.
- Pidhainyi, Oleh. "Pokhodzhennia Kyieva." *Visnyk SKVU* 1 (1982): 8–19.
- Pritsak, Omelian. "Za kulisamy proholoshennia 1500-littia Kyieva." *Suchasnist* 249 (1981): 46–54.

- Poznyak, Pavlo. "Industrial Potential." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 29–31.
- "Prodastalas letiuchka z nahody 1500-richchia Kyieva." *Svoboda*, 9 veresnia 1982.
- Prydatko, Rostislav. "An Architect's View." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 34–35.
- "Rada dlia Sprav Kultury, Naukova Rada: Yuvilei 2000-richchia osnuvannia Kyieva i 1600-richchia Ukrainskoi Derzhavnosti (anty-Rusy-Ukraina)." *Visnyk SKVU* 1 (1982): 7.
- Rusyna, Olena. *Studii z istorii Kyieva ta Kyivskoi zemli*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2005.
- Rymaruk, Igor. "A City of Brilliant Talents." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 39–41.
- Shapoval, Yurii, and Oles Yakubets. *Sluzhytel zalezhnosti: Volodymyr Shcherbytskyi za obstavyn chasu*. Kyiv: Krytyka, 2021.
- Shevchenko, Lesia. "Kvitka i kamin. Rozpovid pro kyianyna L. Totskoho — khudozhnyka i restavratora." *My i svit* 228 (1982): 31–36.
- Shuliavskiy, O. "Pro 'druzhni besidy' ta 'diialohy' Sviatoslava Karavanskoho." *Novi dni* 10 (1981): 33–34.
- Sokolenko, Valentyna. "Confident of Their Tomorrow." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 51–52.
- Stebelskyi, Bohdan. "Chomu vidmichuiut 1500-richchia Kyieva." *Shliakh Peremohy*, 30 travnia 1982.
- . "Chomu vidmichuiut 1500-richchia Kyieva." *Shliakh Peremohy*, 6 chervnia 1982.
- Tiutiunnyk, Hryhir. "Za orderom na vseleennia (Uryvok iz povisti 'Den mii subotnii')." *My i svit* 228 (1982): 2–12.
- Tolochko, Petro. "When Was Kiev Founded?" *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 20–22.
- Tolochko, Serhii. "Sviatkuvannia 1500-richchia Kyieva 1982 roku: ideolohichni aspekt." *Kyivski istorychni studii* 1, vyp. 8 (2019): 73–78.
- Tschorichni Shevchenkovskii premii. *My i svit* 228 (1982): 49–50.
- Turkevych, Vasyi. "The Performing Arts." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 42–45.
- "U 2000-richchia Kyieva, 1600-richchia Ukrainskoi Derzhavnosti i 40-richchia UPA." *Homin Ukrainy*, 16 chervnia 1982.
- Ukrainian heritage day: in commemoration of the 1500th Anniversary of Kiev. Kyieve mii: u 1500-littia Kyieva*. Toronto: Komitet ukrainsiv Kanady — Provintsiina rada Ontariio, 1980.
- Vermenych, Yaroslava. *Istorychna urbanistyka v Ukraini: teoriia mistoznavstva i metodyka litochyslennia*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2011.
- Voloshka, Synia. "Mii pershyi den u Kyievi." *Novi dni* 11 (1981): 4–8.
- Vortman, Dmytro, and Oleksandr Nemyrovskiy. "Kyievu — pivtora tysiacholittia: chomu tse radianska vyhadka?" Accessed March 14, 2025. <https://was.media/2020-01-02-kyievu-ne-1500>.
- "'Vozziednannia' Ukrainy z Rosiieiu buly holovnymy motyvamy sviatkuvan 1500-littia Kyieva." *Svoboda* July 1, 1982.
- Vynnychenko, Ihor. "Stebelskyi Bohdan." Accessed March 17, 2024. http://www.history.org.ua/?termin=stebelskyj_bogdan.
- Ya. B. "Zasnuvannia Kyieva." *Vira y Nauka* 120 (1982): 33–35.
- Yaremchuk, Vitalii. *Mynule Ukrainy v istorychnii nautsi URSR pisliastalinskoi doby*. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia," 2009.
- Zagrebnyi, Pavlo. "Kyievu, do Yuvileiu." *My i svit* 228 (1982): 1.
- Zgursky, Valentyn. "Message to 'UC' Readers and Interview With Mayor of Kiev." *The Ukrainian Canadian* 655 (1982): 14–19.
- Zotikov, Oleksii. "Dni Kyieva — rozsypane namysto mynuloho." Accessed March 14, 2025. <https://umoloda.kyiv.ua/number/679/316/24686>.
- "Zvernennia Rady dlia Sprav Kultury SKVU — 2000 rokiv vid zasnuvannia Kyieva i 1600-richchia Ukrainskoi Derzhavnosti." *Visnyk SKVU* 1 (1981): 12–15.
- "Zvernennia Rady dlia Sprav Ukrainskoi Kultury pry Svitovomu Kongresi Vilnykh Ukrainsiv do ukrainskoi spilnoty u sviti." In *Almanakh "Homonu Ukrainy" na rik 1982*, edited by Mykola Figol. Toronto: Vydavnycha Spilka "Homin Ukrainy", 1982.

O. Kostiv

THE IDENTITY CHALLENGE: THE CELEBRATION OF THE 1500th ANNIVERSARY OF KYIV IN SOVIET UKRAINE AND THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE WEST (THE CASE OF NORTH AMERICA)

The article examines the reaction of the Ukrainian diaspora in the United States and Canada to the celebration of the 1500th anniversary of Kyiv, which was officially celebrated in Soviet Ukraine in 1982, based on the materials of diaspora periodicals. The main positions of various political and ideological circles of the Ukrainian diaspora regarding the anniversary of Kyiv are presented and the multiplicity of receptions of the Soviet celebration is demonstrated. The celebration of the 1500th anniversary of Kyiv in the USSR for various diaspora communities was another occasion to express their position on the Ukrainian Soviet project, and it also revealed deep ideological divisions among Ukrainians abroad. Nationalist, liberal, and Sovietophile diaspora circles offered radically different receptions of the celebrations in Soviet Ukraine, based on profoundly contrasting visions of Ukraine's past and present. The jubilee of Kyiv revealed the conflict of memories and historical metanarratives and exacerbated the problem of enmity and cooperation with the Ukrainian Soviet project, as well as Ukrainian Soviet political, public, cultural, and scientific figures.

The fundamental reason for the intense and emotional reactions to the Soviet celebration, as well as attempts to organize alternative celebrations in the primordialist manner, is determined to be the sense of threatened identity and fear of appropriation by the Soviet project of "Ukrainianness," which, according to the vast majority of diasporites, especially among the dominant nationalist circles, was possessed exclusively by the Ukrainian community in the West and its political and cultural institutions.

Keywords: 1500th anniversary of Kyiv, Ukrainian diaspora, UkrSSR, USSR, jubilee, memory.

